

Physical Environment. Natural Selection and Historical Development. – N.-Y., 1924; Vidal de la Blache P. Principles of Human Geography. – London, 1926; Sauer C.O. Land and Life: A Selection from the Writings of Carl Ortwin Sauer. – Berkeley, 1963. 2. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. – Sussex, 1991. – P. 289. 3. Buzan B. A Framework for Regional Security Analysis // Case Studies of Regional Conflicts and Conflict Resolution / Ed. by Ohlsson L. – Goeteborg, 1989. – P. 2. 4. Mitrany D. A Working Peace System. – Chicago, 1966. 5. Haas E.B. The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957. – Stanford, 1958. 6. Nye J. Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization. – Boston, 1987. – P. 51. 7. Hurrell A. Regionalism in Theoretical Perspective // Regionalism in World Politics / Ed. by L. Fawcett and A. Hurrell. – Oxford, 1995. – P. 59. 8. Keohane R.O. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. – Princeton, 1984. 9. Grugel T. And Hout W. Regionalism Across the North-South Divide: Stage Strategies. – London, 1999. 10. Meyrowitz J. No Sense of Place: The Impact of Electronic Media

on Social Behavior. – N.-Y., 1985. – P. 148. 11. Wachter A. and S. Pieter. Trajectories of Regions and Spatial Integration in the World-System // Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. – 2005. – Vol. 96, № 2. – P. 163. 12. Tinbergen J. International Economic Integration. – London, 1954. – P. 122. 13. Haarlov J. Regional Cooperation in Southern Africa. Central Elements of the SADC Venture. – Copenhagen, 1988. – P. 23; Robson P. The Economics of International Integration. – London, 1997. – P. 268-295. 14. Bergsten C.F. APEC and World Trade: A Force for Worldwide Liberalization // Foreign Affairs. – 1994. – Vol. 73, № 3; Cable V. and Henderson D. Trade Blocks & The Future of Regional Integration. – London, 1994. – P. 8. 16. Mittelman J. Rethinking the New Regionalism in Context of Globalization // Globalism and New Regionalism / Ed. by B. Hettne, A. Inotai and O. Sunkel. – London, 1999. – P. 25-26.

Надійшла до редколегії 12.09.11

Р. Кривонос, канд. політ. наук, доц.

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена науковому дослідженню співпраці в міжнародній системі з метою операціоналізації поняття "міжнародної співпраці" для аналізу конкретних політичних явищ і процесів. Розглянуто головні типи координації зовнішньополітичної діяльності держав, а також роль, типи, форми й засоби інституційної підтримки співпраці у міжнародних відносинах. Увага зосереджується на структурі міжнародних режимів як аналітичного засобу дослідження процесів міждержавної співпраці на багатосторонньому рівні. Проаналізована роль міжнародних організацій у процесах формування й підтримання міжнародних режимів.

The article is devoted to the scientific research of cooperation in the international system with an aim to operationalize the abstract concept of "international cooperation" for studying particular political phenomena and processes. The main types of interstate political activities coordination and the place, types, forms and institutional support of international cooperation in international relations are considered. The most attention is paid to the structure of international regimes as an analytical tool for the investigation of interstate cooperation processes at a multilateral level. The role of international organizations in the processes of international regime establishment and maintenance is examined.

Як відомо, головним прикладним завданням дослідження міжнародних відносин є розв'язання проблеми війни та миру. До середини ХХ століття поняття миру було одним з небагатьох, яке визначалося виключно у негативний спосіб: "Мир – це відсутність війни". Проте відомий американський вчений Квінсі Райт модифікував ідею миру як відсутності війни в тлумачення миру як динамічного балансу у міжнародній системі, що включає політичні, соціальні, культурні та технологічні фактори. Будь-яка політична система, на його думку, як всередині держав, так і на міжнародному рівні прагне до відновлення балансу. Війна для К.Райта – це наслідок порушення такого балансу [3. – С. 17].

Так виникло поняття "позитивного миру", остаточно сформульоване норвезьким науковцем Й.Галтунгом 1969 року [18]. Воно передбачає уникнення "структурного насильства" у міжнародній системі, тобто системних примусів, які змушують держави та інших міжнародних акторів конфліктувати між собою. Перехід до позитивного миру передбачає розбудову співпраці між державами у різноманітних сферах.

Проте, на відміну від поняття "міжнародного конфлікту", достатньо розробленого і операціоналізованого як у соціальній науці в цілому, так і в дослідженні міжнародних відносин (свідченням чого є виникнення автономної наукової дисципліни – конфліктології), поняття "міжнародної співпраці" чи "міжнародного співробітництва" опрацьоване набагато слабше.

Тому метою даного дослідження є аналіз поняття "співробітництво" у міжнародних відносинах, його конкретизація та встановлення чіткого співвідношення з іншими науковими категоріями з метою операціоналізації для дослідження конкретних явищ і процесів у політичній сфері.

Для досягнення мети слід розв'язати декілька завдань. По-перше, слід коротко систематизувати сучасне розуміння соціологією міжнародної системи та процесу взаємодії в її рамках міжнародних акторів. По-друге, з'ясувати мотивацію поведінки акторів і вплив на

неї їхніх ціннісних орієнтацій. По-третє, проаналізувати діалектичну дихотомію міжнародного конфлікту і співробітництва як станів міжнародної системи, а також роль довіри у стабілізації відносин між акторами. І, нарешті, розглянути головні види координації зовнішньополітичної діяльності держав, приділивши основну увагу інституційній співпраці та формуванню й розбудові міжнародних режимів.

Отже, людське суспільство можна розглядати як багаторівневу систему, найменшим елементом (таксоном) якої є кожна окрема людина – індивід. Для реалізації власних потреб та інтересів індивіди об'єднуються у різноманітні соціальні групи, найбільшими з яких є держави. На глобальному рівні держави взаємодіють між собою у рамках міжнародної системи, яка є найвищим рівнем людського суспільства.

Соціальна сфера як складова навколишнього світу відзначається певними особливостями свого функціонування, які можна узагальнити наступним чином.

По-перше, соціальна сфера – це складна система взаємодій, яка визначається людською поведінкою, тобто волями конкретних людей, їхніми цілями, свідомими, підсвідомими та навіть несвідомими прагненнями, світоглядом, переконаннями тощо. Адже ще один з найдавніших грецьких філософів Протагор із Абдери (бл. 490 – 420 рр. до н.е.) стверджував, що саме "людина є мірилом усіх речей" [10].

По-друге, суспільство є чимось цілим, що на практиці майже неможливо емпірично розділити на частини з метою аналізу, а отже всі категорії соціальних наук мають абстрактний, аналітичний характер. Тому процеси, які протікають у суспільстві, на практиці не можуть бути відтворені в експериментальних умовах.

По-третє, у соціальній сфері важко, точніше, неможливо відділити об'єкт дослідження від його суб'єкта, адже ми не можемо відділити себе від суспільства, і, образно кажучи, Ньютон тут завжди є частиною того яблука, яке він досліджує. При цьому суб'єкт і об'єкт взаємно впли-

вають один на одного, а тому вже саме накопичення знань про соціальну сферу змінює суспільне життя.

Такі характеристики змушують нас розглядати соціальну сферу не як щось матеріальне, тобто не як певну об'єктивну реальність, яка дається нам в відчуттях і існує незалежно від них [6. – С. 131], а як реальність, що лежить на межі об'єктивного і суб'єктивного, залежить від нашої волі, усвідомлення та розуміння – "об'єктивно-суб'єктивну" реальність.

Об'єктивно-суб'єктивний характер соціальної сфери обумовлює особливості її законів, дія яких є настільки повільною і так погано надається для спостереження, ускладнюючись деталями, що їх зручніше розглядати не як закони, подібні до законів у природничих науках, а як закономірності, дія яких залежить від нашого усвідомлення і, відповідно, використання чи протидії.

Як відомо, міжнародні відносини – це та частина соціальних відносин, яка перетинає межі державних кордонів [14. – С. 51]. Міжнародні відносини формують собою структуру міжнародної системи, поєднуючи між собою в єдине ціле міжнародних акторів – держави й державоподібні утворення, а також міжнародні міжурядові й неурядові організації, транснаціональні корпорації, суспільно-політичні рухи, які охоплюють населення двох і більше держав, нації, які борються за державність тощо.

Це – найвищий, найбільш загальний рівень глобального суспільства, тобто спільноти всіх людей, що населяють Землю, і зв'язків між ними [щодо визначення поняття "суспільство" див. докл. 1. – С. 20].

Міжнародні актори і їх взаємодія є частиною соціальної сфери. Тому в основі їхньої поведінки лежить суб'єктивне усвідомлення конкретним актором (а точніше, тими його внутрішніми суб'єктами, які здійснюють ухвалення політичних рішень) своїх об'єктивних потреб, спричинених його економічною, соціальною, політичною та іншими ситуаціями. Розуміння актором своїх потреб ґрунтується на нормах, цінностях та уявленнях, сформованих його власною історією, ідеологією чи традиціями. А отже, поведінка держав на міжнародній арені цілком підпадає під фундаментальну для соціології теорему У.Томаса, яка стверджує, що суспільна поведінка індивідів та соціальних спільнот визначається їхніми

уявленнями про те, що є для них реальністю. Для них реальним є те, що вони вважають таким [17. – С. 42]. Такий набір норм, цінностей та уявлень формує ідентичність міжнародного актора.

Саме ідентичність міжнародного актора як суспільного суб'єкта, його ідентифікація себе з певними соціальними групами (у міжнародних відносинах така ідентифікація реалізується через приналежність до певних військових союзів, регіональних об'єднань, міжнародних організацій, участь в міжнародних конференціях, конгресах, нарадах та двосторонніх переговорних процесах з іншими акторами) поряд з об'єктивними показниками його силового потенціалу визначають статус гравця у міжнародній системі.

Статус суб'єкта міжнародних відносин детермінує його роль та ролеву поведінку у міжнародних відносинах (характер його політичних дій, їхню інтенсивність, спрямованість на досягнення певних цілей). Пошук актором власного статусу і відповідної цьому статусу ролі у міжнародних відносинах складає зміст його зовнішньополітичної діяльності як суб'єкта міжнародних відносин.

На відміну від індивідів у рамках соціальних груп, відносини міжнародних акторів у міжнародній системі не передбачають значної диференціації та постійної зміни ролей, проте їхній статус може суттєво різнитися за словесними показниками. Як влучно зауважив з цього приводу К.Уолтс, "хоча держави не відрізняються у своїх функціях, проте мають різні можливості" [31. – С. 105].

Зміни ідентичності (які відбуваються постійно внаслідок т.зв. вторинної соціалізації, тобто участі у політичному житті) призводять до змін у політичній поведінці міжнародних акторів. Реагуючи на виклики з міжнародної системи і відповідно вибудовуючи власну поведінку, актори постійно конструюють власну ідентичність.

Як відомо, з точки зору ступеня напруги у взаємодії між міжнародними акторами можна твердити про різні стани міжнародних відносин, зокрема, про стани довіри і ворожості, співпраці і конфлікту, стабільності і нестабільності, миру і війни [14. – С. 52]. Перехід від одного стану до іншого можна уявити, розташувавши їх на координатній прямій, на одному полюсі якої буде знаходитися війна, а на іншому – мир (див. рис. 1).

війна – нестабільність – конфлікт – ворожість – довіра – співпраця – стабільність – мир

Рис. 1. Стани міжнародної системи

Аналізуючи перехід від одного стану до іншого, можна прийти до висновку, що міжнародна система стає нестабільною, коли відносини співпраці між акторами (зрозуміло, перед усім – державами) перетворюються на відносини конфлікту. З огляду на це, конфлікт і співпраця є визначальними станами міжнародної системи. У науковій літературі існує декілька підходів до цих понять.

Об'єктивістське розуміння міжнародних конфліктів виходить із існування певних об'єктивних інтересів міжнародних акторів, у випадку неможливості одночасної реалізації яких виникає конфлікт. За відомим визначенням К.Дойча, "міждержавні конфлікти є сумішшю збройної боротьби, економічних, наукових та інших змагань, а також політичних дебатів, конкретне співвідношення між якими змінюється у просторі і часі" [цит. за 28. – С. 17]. Такий погляд на конфлікти притаманний, перед усім, дослідникам реалістичного й неореалістичного напрямків у дослідженні міжнародних відносин, зокрема Г.Моргентау [8], К.Уолтсу [31] та іншим.

Суб'єктивістське трактування конфліктів вбачає у них наслідок суб'єктивного сприйняття одних акторів

іншими. Прибічники цього підходу, наприклад, А.Вендт [2, 20], Е.О.Чемпіль [16], Р.Джеперсон [20] і П. Катценштайн [20] розглядають конфлікти як відмінності у поведінці міжнародних акторів, передусім держав, обумовлені їхньою політичною культурою й цінностями, тобто різним розумінням таких понять, як незалежність, самовизначення, кордони, територія тощо [16. – С. 201]. Різниця в інтересах є лише виявом різниці цінностей і світосприйняття. Тому конфлікт, який нібито зачіпає об'єктивне розходження інтересів, може бути перетворений у конфлікт, який матиме позитивний результат для сторін-учасниць за умови такого переосмислення ними взаємного сприйняття, яке б дозволило їм співпрацювати на функціональній основі спільного використання об'єктів суперечки.

Завданням конфлікту автори такої концепції вбачають створення ідентичності суспільств і груп, а також чітке визначення кордонів між ними. Суспільства й інші соціальні одиниці відрізняються щодо інтенсивності конфліктів та вживання у них сили. Як зазначає Й.Галтунг, оскільки не завжди можливо подолати причини конфлік-

тів, тому видається розумним змінити їхній модус – від насильницького до ненасильницьких форм [див. 18].

Очевидно, що обидва підходи віддзеркалюють два діалектично пов'язані між собою атрибути конфлікту. Конфлікти є наслідком політики міжнародних акторів, тобто їхнього прагнення реалізувати власні інтереси за підтримки або попри спротив інших акторів. Інтереси держав мають об'єктивну природу у тому сенсі, що забезпечують їхнє існування та функціонування, і суб'єктивну – у тому сенсі, що вони визначаються на основі суспільних цінностей та преференцій. Тому, на нашу думку, конфлікт є наслідком суб'єктивних підходів міжнародних акторів, зумовлених їхніми об'єктивними потребами.

Інтенсивність конфлікту залежить від його об'єкта й тих цінностей, які його викликають. Конфлікти можуть набувати різноманітних форм, від латентної через кризову до насильницької та збройної [9. – С. 171 – 180]. Як зазначає Г.М.Перепелиця, врегулювання будь-якого конфлікту є складним і довготривалим процесом. Його успіх залежить від сприятливого поєднання багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів, суб'єктивних і об'єктивних умов [9. – С. 64]. Розв'язання конфлікту можливе лише після переходу сторін до співробітництва у взаємовідносинах.

Міжнародне співробітництво не вичерпується лише політичними відносинами між державами, воно розповсюджується на практично усі сфери суспільного життя, які не можуть бути повністю розділені межами державних кордонів, зокрема на економіку, науку, культуру, релігію, спорт та багато інших. У той же час міжнародне співробітництво можна розглядати як певне політичне явище. При цьому увага зосереджується виключно на його політичних аспектах, тобто формі та структурі, й відкидається його конкретне змістовне наповнення економічного, культурного чи іншого характеру.

Поняття міжнародного співробітництва відображає такий процес взаємодії міжнародних акторів, у якому домінують спільні пошуки можливостей реалізації інтересів усіх зацікавлених сторін. Співробітництво ґрунтується на наявності довіри у відносинах між партнерами.

Особливе значення, яке надається довірі, пояснюється тим, що довіра є суспільним ресурсом подолання невизначеності у майбутньому. Довіра є припущенням одного міжнародного актора про майбутню поведінку інших акторів у міжнародній системі [30]. Оскільки майбутнє будь-якої соціальної системи, у тому числі й міжнародної, є завжди комплексним, а отже невизначеним, то довіра допомагає редукувати цю комплексність тим, що деякі аспекти майбутнього визначаються на основі попереднього досвіду і тому можуть не братися до уваги політичними акторами при розрахунку можливого ризику. Це дозволяє ефективніше й чіткіше визначити напрямок власних дій і передбачити майбутню ситуацію.

Створення довіри у відносинах міжнародних акторів є завданням конкретних форм міжнародного співробітництва, які включають у себе двосторонню й багатосторонню дипломатію, укладення різного роду союзів та угод, що передбачають взаємну координацію політики акторів.

Співпраця розгортається на двосторонніх й багатосторонніх засадах.

Залежно від засобів здійснення співпраця передбачає координацію зовнішньополітичної діяльності держав, яка може бути двох видів: дискретна та інституційна.

Дискретна координація (або співробітництво типу *ad hoc*) – це узгодження, яке досягається шляхом так званих дискретних (окремих) дій, коли в кожному конкретному випадку держави домовляються самотійно використовувати певні заходи, інструменти, методи для

досягнення належної єдності дій у певній сфері міжнародних відносин.

Інституційна координація – це погодження щодо дій, яке виробляється на засадах міжнародного режиму, тобто з використанням певних ustalених норм, правил, звичаїв та практики, функціональних структур.

За відомим визначенням американського політолога Р.Кеохейна, міжнародні інститути можна розглядати як поєднані між собою набори правил (формальних і неформальних), що виникають у процесі діяльності акторів у міжнародній системі. Вони встановлюють поведінкові ролі для міжнародних акторів, обмежують їхню діяльність і формують очікування щодо поведінки інших [22. – С. 3, 163].

Сукупності пов'язаних з певними проблемами міжнародних інститутів, які відзначаються фундаментальними принципами, нормами, правилами й процедурами ухвалення рішень, за допомогою яких узгоджуються і реалізуються очікування міжнародних акторів, формують міжнародні режими [24].

Об'єктивна необхідність посилення інституційної координації в міжнародних відносинах пояснюється сукупністю вагомих чинників, зокрема, зростаючою кількістю проблем, тривалим періодом узгодження зовнішньої політики держав з використанням дискретної координації, великою кількістю учасників переговорного процесу, що ускладнює досягнення порозуміння між ними, залежністю учасників переговорів та урядових осіб від тиску виборців і громадської думки в кожній країні, високими транзакційними коштами, складністю й дорожчею інформаційного забезпечення взаємодії [15. – С. 8].

Елементи інституційного регулювання різноманітних сфер світової політики можна поділити на три групи: ідеологія, комунікативні засоби й суспільні процедури, матеріальна форма [13. – С. 162; 19. – С. 177; окремі елементи з переліку можна знайти у праці: 15. – С. 5].

Розглянемо кожну з них на прикладі чотирьох міжнародних режимів з різних сфер міжнародного життя: режим захисту прав і свобод людини, режим нерозповсюдження ядерної зброї, режим захисту жертв військових конфліктів, режим дипломатичних відносин між державами (див. Таблицю 1).

Ідеологія включає в себе елементи світосприйняття, зокрема, концептуальні уявлення міжнародних акторів щодо побудови та функціонування міжнародної системи.

Виходячи з таких концептуальних уявлень, формується усвідомлення державними й недержавними міжнародними акторами необхідності соціального регулювання певної сфери на регіональному чи глобальному рівні. Це відбувається у тому випадку, коли у тій чи іншій площині міжнародного життя виникають неодноразово повторювані проблемні ситуації, до яких належать, наприклад, порушення прав людини взагалі та прав національних і релігійних меншин зокрема, потреба в недопущенні розповсюдження ядерної зброї та технологій чи появи нових ядерних держав, створення можливостей для мирного використання атомної енергії, припинення гонки ядерних озброєнь та ядерне роззброєння, недопущення надмірних страждань військовослужбовців, забезпечення захисту цивільного населення під час збройних конфліктів, підтримання офіційних відносин між державами, участь держав у міжнародному спілкуванні.

Отже, виникає питання про необхідність створення певного інституціалізованого режиму, який би жорстко встановлював відповідну систему соціальних цінностей, норм, порядків, процедур і зразків поведінки у відповідних площинах міжнародного життя, а також систему санкцій за їх порушення.

Усвідомлення наявних проблем дозволяє формувати ще один важливий елемент світосприйняття – набір певних цінностей, які визначають мету створення відповідного міжнародного режиму.

"Цінності" є поняттям, запозиченим із соціології. У міжнародних відносинах воно означає концепції міжнародних акторів щодо бажаного для них стану міжнародної системи. Це – критерії, які кладуться в основу при виборі або визначенні цілей акторів. Наявність спільних цінностей пов'язує міжнародних акторів у ціннісні співтовариства, які на формальному рівні іноді реалізуються у формі міжнародних організацій. Скажімо, ООН [12], НАТО, ЄС та низка інших організацій визначають себе передусім як об'єднання держав на основі спільних цінностей. Як правило, такі цінності містяться у міжнародно-правових документах, проте їх джерелом може бути також міжнародний звичай чи навіть просто традиція.

Спираючись на цінності, відбувається індукція принципів та інших норм і зразків поведінки. Принципи є найсильнішими нормами, які визначають поведінку міжнародних акторів та їх зовнішньополітичні стратегії з метою досягнення тих цілей, що детермінуються цінностями. Самі ж норми можна охарактеризувати як генералізовані правила, за якими діють міжнародні актори. Вони передбачають ті засоби, які, з погляду міжнародних акторів, є дозволеними і відповідними для досягнення поставлених цілей. Тобто, якщо принципи є уявленнями міжнародних акторів, що пов'язують між собою у причинно-наслідковий ланцюжок розуміння ними політичної реальності та визначення власних цілей, то норми регулюють співвідношення цих цілей і засобів їх досягнення при плануванні й проведенні політичних акцій.

Кожен міжнародний актор, виходячи з принципів і норм, генерує для себе моделі та зразки поведінки, придатні для використання у конкретних ситуаціях. При цьому відбувається постійне співставлення ідеального і реального, бажаного та дійсного. Оскільки в цих парах категорій осмислення реальності існує нездоланна прірва (ідеали ніколи не відповідають цілковито реальності, а бажане рідко повною мірою стає дійсним, на що вказував ще Платон), моделі й зразки поведінки стають свого роду містком між проблемними ситуаціями реальності, яка постійно змінюється, і порівняно стабільнішим світосприйняттям міжнародного актора.

Пошук оптимального співвідношення часто характеризується як пошук акторами "найменшого зла", хоча точніше його можна охарактеризувати як максимально повне досягнення власних цілей за рахунок оптимального використання власних політичних ресурсів. Кожна нова проблемна ситуація вимагає випрацювання нових зразків і моделей поведінки. Скажімо, захист прав і свобод людини спирається на принципи гуманності, рівноправ'я та самовизначення народів, мирного залагодження міжнародних суперечок і конфліктів, утримання від насилля, терору, війни. Дипломатичні відносини будуються на принципах суверенної рівності держав, взаємного невтручання у внутрішні справи та нормах, які закріплюють статус, організацію, а також діяльність державних органів й певного кола осіб, уповноважених від імені держави здійснювати дипломатичні функції, регулюють роботу дипломатичних представництв, визначають їхні привілеї та імунітети, а також привілеї й імунітети їхнього персоналу, класи й ранги голів місій, порядок призначення та відкликання голів і членів дипломатичних представництв. Обов'язковою умовою при цьому (фактично, зразком поведінки) є взаємне визнання, тобто т.зв. визнання де-юре.

Принципи, норми і зразки поведінки можуть бути неформальними або мати формалізований характер. Вони санкціонують сукупність установок та орієнтацій як для міжнародних акторів в цілому, так і для суб'єктів, що до них належать. Як приклади подібних орієнтацій можна навести механізми обміну інформацією й відповідей на запити, що стосуються прав людини та вільних контактів між людьми, які склалися в рамках ОБСЄ для площини захисту прав людини; відмову сторін від обстрілу санітарних установ противника у конкретному конфлікті в рамках міжнародного режиму захисту жертв військових конфліктів; дипломатичні привілеї й імунітети, різні форми листування й переговорів у дипломатичних відносинах між державами. Важливу частину установок і орієнтацій міжнародних акторів складають інструменти та методи зовнішньополітичної діяльності, якими ті здійснюють вплив на окремі процеси у міжнародних відносинах.

Комунікативні засоби й суспільні процедури включають у себе, по-перше, символічні культурні ознаки, які у максимально концентрованій формі передають уявлення про легітимну поведінку в певних ситуаціях, що виникають у міжнародних відносинах, наприклад, використання білого прапора парламентаря у збройних конфліктах або прапора й герба своєї держави на будинку представництва та засобах пересування його глави у дипломатичних відносинах тощо; по-друге, систему санкцій у випадку девіантної (тобто такої, що відхиляється від встановлених норм) поведінки міжнародних акторів чи їхніх суб'єктів. Спектр санкцій включає в себе широкий перелік заходів від слабодієвих, як, скажімо, осуд з боку громадської думки, до достатньо впливових, до яких, зокрема, належать розрив дипломатичних відносин чи міжнародні санкції економічного та військового характеру, діяльність міжнародних трибуналів з воєнних злочинів тощо.

Матеріальна форма функціонування міжнародних режимів у гуманітарній площині включає в себе, по-перше, самих відповідних міжнародних акторів. Зрозуміло, що, насамперед, це – держави, а також їхні внутрішні суб'єкти – міністерства, відомства, їхні підрозділи та інші інституції, скажімо, збройні сили, органи безпеки, внутрішніх справ тощо. Окрім того, до міжнародних суб'єктів, як вже йшлося, належать міжнародні міжурядові і неурядові організації, транснаціональні корпорації, суспільно-політичні рухи, які охоплюють населення двох і більше держав, нації, які борються за державність тощо. Кожен з цих учасників має досить складну внутрішню структуру, окремі елементи якої також можуть ставати частиною матеріальної форми певного міжнародного режиму.

Міжурядові організації беруть активну участь у формуванні міжнародних режимів і є формальними об'єднаннями держав, наділеними спеціалізованою або універсальною компетенцією. Складаючись з окремих держав, вони одночасно виступають як колективні актори, що діють цілеспрямовано [22. – С. 3 – 5]. Головна функція організацій у міжнародній системі полягає у формулюванні спільних цілей держав-членів і визначенні засобів для їх досягнення. Крім того, як зауважує В.С.Бруз, вони відіграють роль своєрідних банків інформації з певних проблемних питань та сприяють створенню єдиних стандартів в окремих галузях міжнародного співробітництва [11. – С. 6].

Міжнародні міжурядові організації творять норми, правила і процедури взаємодії держав й сліdkують за їх дотриманням [див. докладніше 27]. Як приклад можна навести підготовлений у рамках Комітету із роззброєння та схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 12 чер-

вня 1968 р. *Договір про нерозповсюдження ядерної зброї*, відкритий пізніше до підписання у Вашингтоні, Лондоні та Москві. Він набув чинності 5 березня 1970 р. та являв собою важливий крок у сфері контролю над озброєннями [4].

У рамках організації діяльність її членів регулюється шляхом створення системи норм, правил і порядків дій (алгоритмів), які формують певну інституційну структуру. Створенням інституційної структури діяльність країн-членів організації та її персоналу чітко, але у той же час достатньо гнучко спрямовується на досягнення цілей і завдань організації. Структура організації впливає й регулює як діяльність її членів, скеровану на виконання певних завдань, так і їхню взаємодію між собою. Структура дозволяє системно поєднати між собою окремі довготривалі індивідуальні дії акторів, якими досягається певний спільний результат.

При цьому спільні цінності, що знаходять вияв у статуті організації, дозволяють акторам успішно взаємодіяти у її рамках попри відмінності їхніх інтересів. Норми включають у себе найважливіші правила поведінки держав-учасниць: визнання статуту організації, визначення своїх прав та обов'язків. Ролеві очікування визначають в організації розподіл функцій і компетенцій між її членами. Роль держави-учасниці організації передбачає, що вона, як мінімум, публічно визнає чи хоча б не заперечує цілі організації, але в жодному разі не відкидає і не поборює їх своєю політикою.

Ставши членом організації, держава тим самим реалізує своє право делегувати їй частину власного суверенітету у певній сфері або сферах, а також приймає на себе низку зобов'язань, передбачених статутом або рішеннями керівних органів організації, наприклад, зобов'язується сплачувати певну частку її бюджету. Крім того, вимагається бажання країни-учасниці діяти для досягнення мети організації.

Сенсом створення міжнародних організацій є те, що організація може очікувати з боку кожної держави-учасниці готовність активно діяти у відповідності до рішень своїх керівних органів замість того, щоб кожного разу домагатися такої діяльності від кожної окремої країни й окремо мотивувати своїх членів. Це робить можливим швидке планування та реалізацію складних багатоаспектних заходів для досягнення спільних цілей держав-членів, чого не можна досягти простою координацією політики окремих країн або іншими способами.

Країни-члени організації не підпорядковують їй усю свою політику, а передають певну частину свого суверенітету у дуже вузькій сфері. При цьому виникає функціонально спеціалізоване переплетіння політики членів організації з її інституційною структурою. Інституційна структура організації створює неначе рамки, своєрідні канали, межі, в яких може реалізовуватися зовнішня політика країн-учасниць.

Завдяки створенню в рамках організації загальних й конкретних правил поведінки, певною мірою ліквідується розбіжності між політичними цілями і можливостями окремих країн (наприклад, країни Бенілюкс досить ефективно реалізують свої зовнішньополітичні інтереси у рамках ЄС, чого вони ніколи не могли б досягнути поодиночі) та затушовуються преференції одних держав щодо інших (згадаймо, наприклад, що саме членство в НАТО утримувало Грецію і Туреччину від військової конфронтації у другій половині ХХ століття) [25. – С. 29 – 38].

Наявність міжнародних міжурядових організацій дозволяє зменшити непрозорість, багатозначність, хаотичність дій акторів і, відповідно, сформулювати чіткі лінії

їхньої діяльності та їхні зв'язки між собою, а також докладно визначити очікувані результати. Лише створення відповідної спеціалізованої міжнародної організації дозволяє ефективно й надійно підтримувати той чи інший міжнародний режим на довготривалій основі.

На відміну від міжнародних міжурядових організацій, інституційна структура яких є джерелом міжнародних режимів у міжнародних відносинах, оскільки вона нормативним чином визначає і регулює поведінку держав, інституційна структура міжнародних неурядових організацій не може здійснювати цих функцій в силу відсутності у них відповідної компетенції.

Тому міжнародні неурядові організації можуть виступати лише в ролі співрегулятора того чи іншого міжнародного режиму. Наприклад, "Міжнародна амністія", здійснюючи моніторинг прав людини в різних країнах світу, сприяє функціонуванню міжнародного режиму захисту прав людини, але не створює його. Те саме стосується міжнародної організації "Грінпіс" в екологічній сфері тощо.

Учасниками окремих міжнародних режимів можуть бути нації, що борються за власну державність (наприклад, араби-палестинці у якості окремого суб'єкта беруть участь у формуванні режиму близькосхідного врегулювання), громадсько-політичні рухи, які перетинають межі державних кордонів (наприклад, гуманітарна діяльність Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця) та навіть, інколи, транснаціональні корпорації (ТНК).

По-друге, до матеріальної форми міжнародного режиму належить його функціональна структура, тобто система ролей і статусів, яких можуть набувати й виконувати міжнародні актори та їхні внутрішні суб'єкти. Формування такої структури спирається на ролеві уявлення – очікування, які визначають інтерсуб'єктивні сподівання одних міжнародних акторів щодо поведінки інших у кожній конкретній ситуації.

У рамках міжнародних організацій функціональна структура закріплюється на формальному рівні шляхом створення системи їхніх органів – вищих (асамблеї, конференції, сесії, загальні збори учасників), виконавчих (ради, комісії, директорати, виконавчі комітети), адміністративних (секретаріати) та допоміжних (комітети, комісії, суди, арбітражі, трибунали тощо) [15. – С. 44 – 45].

До ролей міжнародних акторів і їхніх внутрішніх суб'єктів належать, скажімо, ролі держави-суб'єкта або держави-порушниці міжнародних угод, міжнародної міждержавної організації як творця міжнародно-правових норм чи міжнародної недержавної організації як спостерігача за їхнім виконанням, державного службовця-порушника міжнародно-правових норм чи громадянина-жертви їх порушення, конкретної особи-спостерігача від імені держави чи міжнародної організації.

І, нарешті, по-третє, до матеріальної форми міжнародних режимів належать т.зв. матеріально-утилітарні цінності, тобто майно міжнародних акторів та їхніх суб'єктів, наприклад, майно міжнародних організацій, приміщення й майно дипломатичних представництв, майно збройних сил тощо.

Таблиця 1. Приклади міжнародних режимів

МІЖНАРОДНІ РЕЖИМИ			
Режим захисту прав і свобод людини	Режим нерозповсюдження ядерної зброї	Режим захисту жертв військових конфліктів	Режим дипломатичних відносин між державами
1. ІДЕОЛОГІЯ			
1.1. Інтуїтивне усвідомлення необхідності регулювання			
Потреба в захисті природних та позитивних людських прав Боротьба зі злочинами проти людства і людяності	Недопущення розповсюдження ядерної зброї та технологій, появи нових ядерних держав Створення можливостей для мирного використання атомної енергії Припинення гонки ядерних озброєнь, ядерне роззброєння	Недопущення надмірних страждань військовослужбовців Захист цивільного населення під час збройних конфліктів	Підтримання офіційних відносин між державами відповідно до норм міжнародного права та практики зовнішніх зносин, участь держав у міжнародному спілкуванні
1.2. Набір цінностей			
<i>Загальна декларація прав та свобод людини</i> від 1948 р. <i>Заключний Акт Наради з Безпеки і Співробітництва у Європі</i> в Гельсінкі 1975 р. <i>Паризька Хартія для нової Європи</i> від 1990 р.	<i>Договір про нерозповсюдження ядерної зброї</i> 1968 р., підготовлений у рамках Комітету із роззброєння, схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 12.06.1968; відкритий до підписання 01.07.1968 у Вашингтоні, Лондоні та Москві; набув чинності 5.03.1970 <i>Лісабонський протокол до Договору між США та СРСР про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь</i> 1991 (СНО-1) від 23.05.1992	Женевські конвенції з міжнародного гуманітарного права Гаазькі конвенції з міжнародного гуманітарного права <i>Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсичної зброї та про їх знищення</i> 1972 р. <i>Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище</i> 1976 р. <i>Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайного озброєння, які можуть вважатись такими, що спричиняють надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, та три протоколи до неї</i> 1980 р. <i>Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення</i> 1993 р.	Міжнародні звичаї та традиції <i>Віденська конвенція про дипломатичні зносини</i> 1961 р. <i>Конвенція про спеціальні місії</i> 1969 р. <i>Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру</i> 1975 р. <i>Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН</i> 1947 р.
1.3. Принципи та інші норми й зразки поведінки			
Принцип гуманності Принцип рівноправ'я і самовизначення народів Принцип мирного залагодження міжнародних суперечок і конфліктів Принцип дотримання прав і основних свобод людини Принцип утримання від насилля, терору, війни	Зупинення розповсюдження ядерної зброї шляхом здійснення міжнародного контролю Право усіх держав-учасниць розвивати дослідження, виробництво та використання ядерної енергії у мирних цілях, без дискримінації Сприяння якнайширшому обміну устаткуванням, матеріалами, науковою та технічною інформацією у галузі атомної енергетики Жорстке закріплення за державами одного з двох можливих статусів – ядерного чи без'ядерного Гарантії безпеки з боку ядерних держав без'ядерним на випадок можливого застосування проти них ядерної зброї або можливої загрози застосування такої зброї	Принцип гуманності Принцип неприпустимості дискримінації Принцип відповідальності держав та індивідів за порушення законів і звичаїв війни, заборона застосування зброї, що не має вибіркової дії Принцип розмежування воєнних та цивільних об'єктів, принцип захисту довілля, принцип захисту прав комбатантів та некомбатантів Принцип недоторканності комбатантів, які не беруть безпосередньої участі в бойових діях Принцип недоторканності некомбатантів Принцип ненападу на цивільне населення Принцип обмеження воєнного нападу за об'єктами (лат. <i>ratione loci</i>)	Принцип суверенної рівності держав Принцип невтручання у внутрішні справи держав Норми, які закріплюють статус, організацію, а також діяльність державних органів і певного кола осіб, уповноважених від імені держави здійснювати дипломатичні функції Норми, які регулюють основні функції дипломатичних представництв, визначають їхні привілеї та імунітети, а також привілеї та імунітети їхнього персоналу, класи і ранги голів місії, порядок призначення і відкликання голів та членів дипломатичних представництв Взаємне визнання (т.зв. визнання <i>de-jure</i>)

Продовження табл. 1

МІЖНАРОДНІ РЕЖИМИ			
Режим захисту прав і свобод людини	Режим нерозповсюдження ядерної зброї	Режим захисту жертв військових конфліктів	Режим дипломатичних відносин між державами
1.4. Сукупність установок та орієнтацій			
Механізми обміну інформацією й відповідей на запити, що стосуються прав людини та вільних контактів між людьми	Ядерні держави зобов'язуються не передавати будь-якій іншій державі ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, а також безпосередній або опосередкований контроль над такою зброєю; ніяким чином не допомагати, не заохочувати і не спонукати будь-яку державу, що не володіє ядерною зброєю, до виробництва або набуття в інший спосіб ядерної зброї чи інших ядерних вибухових пристроїв, а також контролю над такою зброєю чи вибуховими пристроями. Без'ядерні держави зобов'язуються не приймати від будь-якого ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв, а також контролю над ними прямо чи опосередковано; не виробляти і не набувати якимось іншим шляхом ядерну зброю, не домагатися і не приймати будь-якої допомоги у її виробництві, прийняти гарантії щодо усіх вихідних матеріалів, та матеріалів, що розщеплюються і підписати відповідні угоди з Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ).	Відмова від обстрілу санітарних установ противника у конкретному конфлікті	Акредитування дипломатичного представництва Дипломатичні привілеї й імунітети Дипломатичне листування Дипломатичні переговори Принципи організації і проведення міжнародних конференцій Функції церемоніального (протокольного) характеру Діяльність дипломатичних представництв
2. КОМУНІКАЦІЙНІ ЗАСОБИ ТА СУСПІЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ			
2.1. Символічні культурні ознаки			
Твори мистецтва, наприклад, статуя Свободи в Нью-Йорку (скульптор Ф. О.Бартольдї, інженерний дизайн Г.Ейфель, 1886р.)	Знак "Небезпека радіоактивного випромінювання" Емблема "Голубка миру" (П.Пікассо)	Білий прапор парламентарів Емблема Червоного Хреста і Червоного півмісяця	Право використовувати на будинку представництва та засобах пересування його глави прапор і герб своєї держави Дипломатичні картки
2.2. Система санкцій у випадку девіантної поведінки			
Осуд з боку громадської думки Міжнародні санкції (як правило, економічного чи дипломатичного характеру) Судове переслідування посадових осіб	Осуд з боку громадської думки Міжнародні санкції економічного та військового характеру	Осуд з боку громадської думки Міжнародні санкції економічного характеру Судове переслідування посадових осіб Покарання військових злочинців	Висилка дипломатичних представників держави-порушницї Відізвання власних дипломатичних представників із держави-порушницї Розрив дипломатичних відносин Збройний конфлікт
3. МАТЕРІАЛЬНА ФОРМА ФУНКЦІОНУВАННЯ			
3.1. Міжнародні актори			
Держави та їхні органи, зокрема правоохоронні Міжнародні міжурядові організації, зокрема ООН, ОБСЄ, Рада Європи тощо Міжнародні неурядові організації, зокрема "Міжнародна амністія", "Human Rights Watch" тощо	Держави та їхні органи, зокрема збройні сили Міжнародні міжурядові організації, зокрема ООН, Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ)	Держави та їхні органи, зокрема збройні сили Міжнародні міжурядові організації та інші міжнародні інституції, зокрема ООН, ОБСЄ, Рада Європи, Міжнародні військові трибунали тощо Міжнародні неурядові організації, зокрема Організація Червоного Хреста й Червоного Півмісяця, "Human Rights Watch" тощо Нації, що борються за державність	Держави та їхні органи зовнішніх зносин (відповідні відомства та дипломатичні представництва, а також їхній персонал) Міжнародні міжурядові організації, при яких держави можуть мати представництва постійного характеру

Закінчення табл. 1

МІЖНАРОДНІ РЕЖИМИ			
Режим захисту прав і свобод людини	Режим нерозповсюдження ядерної зброї	Режим захисту жертв військових конфліктів	Режим дипломатичних відносин між державами
3.2. Система ролей та статусів (функціональна структура)			
Держава-суб'єкт міжнародних угод	Ядерна держава-суб'єкт ДНЯЗ (статус ядерних отримали держави, які здійснили ядерне випробування до 01.01.1967 – Велика Британія, Китай, Російська Федерація, США і Франція)	Держава-суб'єкт міжнародних угод	Держава-суб'єкт міжнародних угод
Держава-порушниця міжнародних угод	Без'ядерна держава-суб'єкт ДНЯЗ	Держава-порушниця міжнародних угод	Держава-порушниця міжнародних угод
Міжнародна міжурядова організація як творець міжнародно-правових норм	Ядерна держава-несуб'єкт ДНЯЗ (фактично ядерна держава після проведення випробувань ядерної зброї, такими є Ізраїль, Індія і Пакистан)	Міжнародна міжурядова організація як творець міжнародно-правових норм	Дипломатичні ранги та дипломатичні класи співробітників дипломатичних представництв
Міжнародна міжурядова організація як спостерігач за дотриманням міжнародно-правових норм	Держава-порушниця ДНЯЗ (наприклад, Іран)	Міжнародна міжурядова організація як спостерігач за дотриманням міжнародно-правових норм	Міжнародна організація як суб'єкт дипломатичних відносин
Міжнародна неурядова організація як спостерігач за дотриманням міжнародно-правових норм	Міжнародна міжурядова організація як творець міжнародно-правових норм (ООН)	Командувач збройним формуванням держави, яка бере участь у конфлікті	
Державний службовець-порушник міжнародно-правових норм	Міжнародна міжурядова організація як творець міжнародно-правових норм (ООН)	Командувач збройним формуванням, яке бере участь у миротворчих заходах	
Громадянин-жертва порушення міжнародно-правових норм	Міжнародна міжурядова організація як спостерігач за дотриманням міжнародно-правових норм (МАГАТЕ)	Командувач партизанським загonom	
Спостерігач від імені держави чи міжнародної організації			
3.3. Матеріально-утилітарні цінності			
Майно внутрішньо-державних суб'єктів	Майно внутрішньо-державних суб'єктів, зокрема, збройних сил	Майно внутрішньо-державних суб'єктів	Майно внутрішньо-державних суб'єктів
Майно міжнародних організацій	Майно міжнародних організацій	Майно міжнародних організацій Майно військових з'єднань, які надаються державами для миротворчих місій	Приміщення і інше майно дипломатичних представництв Майно міжнародних організацій

Оскільки серед політологів не сформувалася єдина думка про характер і сутність міжнародних відносин, вони по-різному пояснюють вплив міжнародних інститутів на світову політику. За вдалим формулюванням А.Вендта [2. – С. 49], неореалісти (К.Уолтс, Р.Гілпін, К.Кіндерман, Дж.Гріко, Дж.Міршаймер) визначають структуру міжнародної системи як розподіл матеріальних можливостей, неоліберали (так А.Вендт називає неоінституціоналізм, напрям, до якого належать, скажімо, Дж.Най і Р.Кеохейн) – як сукупність можливостей, інтересів та інститутів, а прибічники соціального конструктивізму (сам А.Вендт, а також, скажімо, П. Катценштайн, Д.Ламсдейн) – як загальні ідеї.

Тому неореалісти вважають, що міжнародні інститути практично позбавлені впливу й лише віддзеркалюють наявне співвідношення сил. Неоінституціоналісти ж, навпаки, виходять із того, що інститути можуть рішучим чином впливати на поведінку держав. Вони також вірять, що анархія, яка панує у міжнародній системі, може бути зменшена шляхом інституційної кооперації.

Для неореалістів домінуючими в міжнародній системі є інтереси окремих держав. Неоінституціоналісти, навпаки, аргументують, що міжнародні інститути можуть змушувати держави жертвувати власними інтересами на користь кооперації. Згідно з їхньою моделлю міжнародних відносин, здобутки від кооперації у рамках інституційних правил та норм є більшими, ніж від конфронтації, тому держави добровільно, без зовнішнього

примусу, приймають принципи, норми й правила, встановлені у рамках міжнародних режимів.

У такий спосіб міжнародні інститути полегшують координатію політики між державами і зменшують вірогідність конкуренції за сфери впливу, шкідливої для усіх сторін. З цього випливає твердження, що вони стоять на службі державних інтересів [23. – С. 1 – 7], а держави можуть добровільно віддавати свій суверенітет на користь кооперативного розв'язання проблем, не жертвуючи при цьому власними інтересами. Цей погляд об'єднує неоінституціоналізм і неореалізм у комбінацію, яку відомий американський дослідник Ч.Кеглі називає неоідеалізмом [21. – С. 149 – 150]. Тобто, саме міжнародна кооперація стає тим пунктом, де стирається кордон між двома напрямками у теорії міжнародних відносин [26. – С. 5].

Конструктивістський підхід, на нашу думку, є не чим іншим, як спробою поєднати традиційну для реалізму проблематику державних інтересів, їх визначення й реалізації (іншими словами – цілей та засобів) із неоінституціоналістськими концепціями, які вважають ці інтереси похідними від цінностей, принципів та норм, що визначають функціонування міжнародної системи. Цей підхід на методологічному рівні намагається, фактично, перекинути міст між цими двома великими парадигмами.

Таким чином, підводячи підсумки дослідження, можна стверджувати, що міжнародна співпраця є невід'ємною частиною світової політики.

1. Особливості соціальної сфери та її об'єктивно-суб'єктивний характер призводять до того, що в основі

поведінки міжнародних акторів лежить суб'єктивне усвідомлення ними (а точніше, їхнім політичним керівництвом чи тими внутрішніми суб'єктами, які здійснюють ухвалення політичних рішень) своїх об'єктивних потреб, зумовлених власними економічною, соціальною, політичною і іншими ситуаціями та власною ідентичністю. Пошук актором власного статусу, який визначається приналежністю до певних альянсів, регіональних об'єднань, міжнародних організацій, участю в міжнародних конференціях, конгресах, нарадах та двосторонніх переговорних процесах з іншими акторами, а також ролі у міжнародних відносинах, відповідної цьому статусу, і формує його зовнішньополітичну діяльність як суб'єкта міжнародних відносин. Зміни ідентичності призводять до змін у політичній поведінці міжнародних акторів.

2. Участь у міжнародній політиці передбачає співпрацю держав на двосторонніх та багатосторонніх заходах. Багатостороннє співробітництво здійснюється через дискретну (одноразову) та інституційну (у рамках міжнародних режимів) координацію зовнішньополітичної діяльності держав. Формування міжнародних режимів дозволяє забезпечити достатньо ефективно розв'язання тих проблем, які виникають в різних сферах внутрішньодержавного й міжнародного життя.

3. Категорія міжнародних інститутів є тим пунктом, у якому сходяться три провідні на даний час теоретичні підходи до дослідження міжнародних відносин – неореалізм, неоінституціоналізм і соціальний конструктивізм. Їх об'єднує твердження про те, що саме інститути є основою і, одночасно, продуктом кооперативних й інтеграційних процесів. Тому мережа міжнародних режимів, які складаються з міжнародних інститутів, визначає поведінку окремих акторів у міжнародній системі. Адже процеси взаємодії міжнародних акторів відбуваються у рамках, створених міжнародними інститутами.

4. Міжнародні режими впливають на поведінку міжнародних акторів, але не визначають цілей та стратегій останніх. Режими діють там, де дії міжнародних акторів повторюються у рамках певних постійних процесів. Тому вони є стабілізуючою частиною структури міжнародної системи. У той же час міжнародні актори не обов'язково обмежуються діями у рамках існуючих міжнародних інститутів. Прагнення міжнародних акторів отримати додаткові здобутки поза межами, встановленими інститутами, поліпшити свої позиції у міжнародній системі, змінити правила, норми й процедури на свою користь є нормальним для більшості із них. Проте такі намагання неминуче ведуть до наростання конфліктів у рамках міжнародної системи та зменшення її стабільності. Оскільки все це є не що інше, як міжнародні інститути, то приходимо до висновку, що конфлікти у рамках міжнародної системи можна розглядати як прагнення окремих держав чи їх груп вийти за рамки міжнародних інститутів або змінити ті норми, правила, конвенції та режими, які регулюють функціонування міжнародної системи. У наявній літературі таке прагнення пов'язується з діями держав-челенджерів, тобто тих держав, чий економічний потенціал наближається до рівня потенціалу провідних держав світу, але які не мають достатнього політичного і військового впливу, щоб змінити взаємовідносини у системі [28. – С. 7]. Головним способом системної стабілізації й запобігання конфліктам стає створення розгалуженої та визнаної максима-

льною кількістю акторів системи міжнародних інституцій. Адже відносні здобутки (relative gains) країн від співробітництва будуть зменшуватися зі зростанням кількості акторів, що беруть участь в кооперації [22. – С. 88]. Тому, як справедливо стверджує німецький дослідник Д.Зенгхаас [29. – С. 203 – 213], чим тіснішою є політично-інституційна мережа кооперації, тим меншу роль у політиці держав відіграють класичні засоби політики безпеки, зокрема військові [29. – С. 205].

- Андрущенко В.П., Лопатова Т.Д. Духовні основи політики // Політологія: Підручник / За заг. ред. І.С.Дзюбка, К.М.Левківського. – К.: Вища школа, 1998. – С. 315 – 363.
- Вендт А. Четыре социологии международной политики // Международные отношения: социологические подходы / Рук. авт. колл. проф. П.А.Цыганков. – М.: Гардарики, 1998. – С. 48 – 90.
- Демократичне врядування і культура миру: Навчально-методичний комплекс / Автори: В.П.Крижанівський, В.І.Головченко, М.С.Дорошко, Н.Ф.Сербіна, Р.А.Кривонос. – К.: ІМВ, 2006. – С. 327 с.
- Галака С.П. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2004. – Т.1. – С. 407-408.
- Кобза, 2003. – 528 с. 8. Моргентау Г. Реалізм і взаємозалежність // Теорія міжнародних відносин: Хрестоматія / А.А.Субботін, М.С.Каменецький. – К.: ІМВ, 2005. – С. 58 – 68.
- Ленин В.И. Материализм и эмпириокритицизм // Полное собр. соч. – 5 изд. – Т. 18. – М.: Изд-во полит. литературы, 1973. – 325 с.
- Мальський М.З., Матцях М.М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Кобза, 2003. – 528 с. 8. Моргентау Г. Реалістична теорія міжнародної політики // Теорія міжнародних відносин: Хрестоматія / А.А.Субботін, М.С.Каменецький. – К.: ІМВ, 2005. – С. 39 – 46.
- Перепелица Г.Н. Конфликт в Приднестровье (причина, прогноз развития и проблемы урегулирования). – К.: Стило, 2001. – 148 с.
- Протагор // Советский энциклопедический словарь / Глав. ред. А.М.Прохоров. – 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1985. – С. 1067.
- Спеціалізовані установи системи ООН: Навч. посібник / В.С.Бруза, В.М.Грабжеж, В.О.Єлфімов та ін; за ред. В.С.Бруза. – К.: Либідь, 1995. – 116 с.
- Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда. – Нью-Йорк: ООН. Департамент Общественной Информации, 1989. – 112 с.
- Фролов С.С. Социология: Учебник для высших учебных заведений. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд. корпорация "Логос", 1996. – 360 с.
- Цыганков П.А. Международные отношения. – М.: Новая школа, 1996. – 320 с.
- Цыганкова Т., Гордеева Т. Міжнародні організації: Навч. посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 340 с.
- Czempiel E.O. Weltpolitik im Umbruch. Das internationale System nach dem Ende des Ost-West-Konflikts. – München: Beck, 1991. – 350 S.
- Feldmann K. Soziologie kompakt. Eine Einführung. – Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000. – 250 S.
- Galtung J.A. A Structural Theory of Aggression // Journal of Peace Research. – 1964. – Nr. 2. – P. 98 – 99.
- Horton P., Hunt C. Sociology. – Sydney, 1976. – 250 p.
- Jepperson R.L., Wendt A., Katzenstein P.J. Norms, Identity, and Culture in National Security // The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics / Ed. P.J.Katzenstein. – N.Y.: Columbia University Press, 1996. – P. 8 – 23.
- Kegley Ch.W., Jr. Cold War Myths and the New International Realities: Reconsidering Theoretical Premises // Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft, 1993. – Vol. 22. – № 2. – S. 149 – 150.
- Keohane R. International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory. – Boulder, San-Francisco, London: Routledge, 1989. – 250 p.
- Keohane R., Nye J.S., Hoffmann S. After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989 – 1991. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1993. – 152 p.
- Krasner S.D. International Regimes. – Ithaca: Ithaca Univ. Press, 1983. – 250 p.
- Luhman N. Funktionen und Folgen Formaler Organisation. – Berlin: Propyläen, 1987. – 580 S.
- Mearsheimer J.J. The False Promise of International Institutions // International Security. – 1994/95. – Nr. 3. – P. 5 – 49.
- Ruggie J.G. Multilateralism. The Anatomy of an Institution // Multilateralism Matters. The Theory and Praxis of an Institutional Form / Ed. by J.G.Ruggie. – New York, NY: Columbia UP. – P. 3 – 47.
- Rümmel H.O. Konflikt und Konfliktanalyse // AIK-Tekste. – 1997. – Nr. 3. – Strausberg: AIK. – 35 S.
- Senghaas D. Die politische Konversion Europas. Friedenspolitische Überlegungen an der Schwelle der neunziger Jahre / Friedensbericht. – Frankfurt / M.: HSFK, 1991. – S. 203 – 213.
- Sztompka P. Vertrauen: die fehlende Ressource in der postkommunistischen Gesellschaft / B.Nedelmann (Hrsg.); unter Mitarb. von T.Koepf // Politische Institutionen im Wandel. – Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. – 1995. – Sonderheft 35. – S. 255 – 276.
- Waltz K.N. Theory of International Politics. – Reading, Mass.: Brook, 1979. – 750 p.

Надійшла до редколегії 12.09.11